

O potrzebie reformy instytucji niegodności dziedziczenia w świetle zmian proponowanych przez Ministerstwo Sprawiedliwości*

On the Need to Reform the Institution of Unworthiness of Inheritance in the Light of Ministry of Justice Suggestions

Failure to fulfill family obligations concerning the testator may be the reason for exclusion from inheritance according to the rules constituting the unworthiness of inheritance. Only if it is a special type of tortious act and intentional crime committed by the successor against the testator it will be qualified by the Civil Court as a serious crime according to Article 928 § 1 p. 1 Civil Code. That admissibility of applying these rules to the unworthiness of inheritance depends on the evaluations by the criminal law standards and may lead to conclusions that are difficult to accept. First of all, intentional behaviours with the ill will of the successor do not always fulfil the statutory criteria of a special type of tortious act, especially concerning such crimes against the family and care as qualified non-alimentation (art. 209 § 1a Penal Code) or abandoning (art. 210 Penal Code). Second, to qualify these crimes as serious ones may be impossible because of too low a statutory threat. At the same time failure to fulfil the family obligation, especially concerning minors, should be stigmatized both from a moral and legal point of view and result not only in immaterial consequences but also in the loss of property, including inheritance. Especially a juvenile heir has no opportunity to sanction, including disinheritance and exclusion from inheritance according to negative will, behaviours of his statutory heirs in case of persistent failure to fulfil family obligations. De lege lata the only institution that can be useful in such a case is the unworthiness of inheritance. Because of its limited application resulting from the closed catalogue of causes a new solution should sanction undignified behaviours of heirs against testators, like failure to fulfill family obligations, irrespective of legal admissibility of disinheritance by testators. It is crucial that regulations on the unworthiness of inheritance could prevent cases in which common sense of justice would be violated because of the established order of inheritance.

Hanna Witczak

*doktor habilitowany nauk prawnych
profesor Katolickiego Uniwersytetu
Lubelskiego Jana Pawła II*

ORCID – 0000-0002-5949-3052

e-mail: hanna.witczak@kul.pl

Słowa kluczowe:

uporczywa niealimentacja, niegodność dziedziczenia, ciężkie przestępstwo

Key words:

persistent non-alimentation, unworthiness of inheritance, serious crime

<https://doi.org/10.36128/priv.vi41.501>

1. Wprowadzenie

W ciągu ostatnich kilkunastu lat Księga czwarta Kodeksu cywilnego – „Spadki” była kilkakrotnie nowelizowana, a formułowane jeszcze nie tak dawno zarzuty, że prawo spadkowe jest najbardziej zastaną częścią Kodeksu cywilnego, sukcesywnie tracą na aktualności¹.

1 Uchwalony niemal sześćdziesiąt lat temu Kodeks cywilny był wielokrotnie nowelizowany,

* Projekt ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (w wykazie prac legislacyjnych nr UD 222).

Nie jest to jeszcze stan, który można byłoby uznać za w pełni satysfakcjonujący. Co do tego, że kolejne zmiany są konieczne czy wręcz nieuniknione, nie ma wątpliwości. Stąd z uznaniem należy odnieść się do przygotowanego przez Ministerstwo Sprawiedliwości Projektu zmian do Kodeksu cywilnego oraz niektórych innych ustaw, które w szczególności odnoszą się do przepisów prawa spadkowego. Proponowane zmiany dotyczą między innymi instytucji niegodności dziedziczenia.

Projektowana zmiana przepisu art. 928 k.c. ma na celu poszerzenie katalogu przyczyn niegodności dziedziczenia (pkt 4 dodany do § 1) o takie zachowania spadkobiercy, które polegałyby na uporczywym niewykonywaniu obowiązku alimentacyjnego wobec spadkodawcy lub uporczywym uchylaniu się od sprawowania opieki nad spadkodawcą. W obowiązującym stanie prawnym ustawodawca w żadnym z przepisów Księgi czwartej Kodeksu cywilnego nie wspomina wprost o obowiązku alimentacyjnym² i ewentualnych skutkach jego niewykonywania dla korzyści wynikających dla stron stosunku małżeństwa, pokrewieństwa w określonej linii i stopniu czy powinowactwa w określonej linii i stopniu w prawie spadkowym. Nie budzi jednak wątpliwości, że zachowania polegające na celowym uchylaniu się od obowiązku alimentacyjnego mogą być sankcjonowane i to nie tylko na podstawie przepisów normujących niegodność dziedziczenia, ale także wydziedziczenie³.

ale do 2008 roku nowelizacje w znikomym zakresie dotyczyły IV Księgi Kodeksu cywilnego. Zmiany w prawie spadkowym zapoczątkowała ustawa z dnia 24 sierpnia 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo o notariacie oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 181, poz. 1287), która wprowadziła akt poświadczenia dziedziczenia. Ustawa weszła w życie 2 października 2008 r.

- 2 Por. jednak art. 938 i 966 k.c. Zob. szerzej Józef Stanisław Piątoski, Hanna Witczak, Agnieszka Kawałko, „Dziedziczenie ustawowe”, [w:] *System prawa prywatnego*, t. X, *Prawo spadkowe*, red. Bogudar Kordasiewicz (Warszawa: C. H. Beck, 2015), 179, zwłaszcza przypis 528.
- 3 Uporczywe niedopełnianie względem spadkodawcy obowiązków rodzinnych może stanowić także przyczynę wydziedziczenia (art. 1008 pkt 3 k.c.), jednak w tym przypadku zachowania uprawnionego do zachowku nie podlegają ocenie z punktu widzenia ustawowych znamion przestępstwa w Kodeksie karnym. Szerzej odnośnie do obowiązków rodzinnych względem spadkodawcy, których uporczywe niedopełnianie może uzasadniać wydziedziczenie zob. zamiast wielu Paweł Księżak, *Zachowek w polskim prawie spadkowym* (Warszawa: Lexis Nexis, 2012), 188-193 oraz Grzegorz Wolak, „O wydziedziczeniu z powodu uporczywego niedopełniania obowiązków rodzinnych względem spadkodawcy” *Studia Prawnicze KUL*, nr 3 (2020): 355-374.

De lege lata niewykonywanie obowiązków rodzinnych może prowadzić do wyłączenia zobowiązanego od dziedziczenia na podstawie art. 928 k.c., ale tylko wówczas, gdy jego zachowania, zwykle mające postać zaniechania, wypełniać będą ustawowe znamiona określonych typów przestępstw w Kodeksie karnym. Rozważenia wymaga, na ile proponowany normatywny kształt instytucji niegodności dziedziczenia wpłynie na skuteczne sankcjonowanie zachowań spadkobiercy uchylającego się od obowiązku dostarczenia środków utrzymania spadkodawcy, a w konsekwencji, czy proponowany zabieg legislacyjny zasługuje na aprobatę. Zasadnicza zmiana polegałaby na tym, że o ile *de lege lata* takie zachowania spadkobiercy tylko wówczas mogą stanowić przyczynę niegodności dziedziczenia, jeżeli jednocześnie stanowią przestępstwo z Kodeksu karnego i przestępstwo takie można zakwalifikować jako ciężkie w rozumieniu art. 928 § 1 pkt 1 k.c., o tyle po wejściu w życie przepisu w znowelizowanej wersji ocena zachowań spadkobiercy, który uporczywie nie dostarczał spadkodawcy środków utrzymania, będzie dokonywana w oderwaniu od kwestii prawnokarnej kwalifikacji takich zachowań i, co oczywiste, z pominięciem oceny w przedmiocie ciężkości przestępstwa, jakiego dopuścił się potencjalny spadkobierca. Oznacza to, że w postępowaniu o uznanie spadkobiercy za niegodnego dziedziczenia sąd cywilny będzie zwolniony od oceny, czy doszło do realizacji ustawowych znamion przestępstwa niealimentacji i, w przypadku pozytywnej odpowiedzi na tak postawione pytanie, czy w okolicznościach konkretnego przypadku spadkobierca dopuścił się ciężkiego przestępstwa przeciwko spadkodawcy. Sąd cywilny w procesie o niegodność dziedziczenia będzie musiał ustalić, czy doszło do uporczywego niewykonywania obowiązku alimentacyjnego wobec spadkodawcy, a nie czy zostało popełnione przestępstwo niealimentacji. Odrębne rozważenia wymaga celowość wprowadzenia kolejnej przyczyny niegodności dziedziczenia w postaci uporczywego uchylania się od sprawowania opieki nad spadkodawcą⁴.

Truizmem jest stwierdzenie, że w ocenie ustawodawcy nie wszystkie zachowania spadkobiercy skierowane przeciwko spadkodawcy, które można byłoby zakwalifikować jako niegodziwe, nieetyczne czy sprzeczne z zasadami współżycia społecznego powinny skutkować wyłączeniem od dziedziczenia na podstawie art. 928 § 1 k.c. Wskazano tam właściwie dwie kategorie takich zachowań. Pierwsza to bezprawna ingerencja w szeroko rozumianą swobodę testowania polegająca na wywieraniu za pomocą groźby lub podstępny wpływ na spadkodawcę przy sporządzaniu czy odwoływaniu testamentu oraz przybierająca postać czynów polegających na ukryciu, zniszczeniu testamentu, jego podrobieniu, przerobieniu lub skorzystaniu z testamentu podrobionego lub przerobionego przez inną osobę (art. 928 § 1 pkt 2 i 3 k.c.). Druga

4 Z uwagi na ograniczone ramy opracowania kwestia ta zostanie jedynie zasygnalizowana.

to dopuszczenie się ciężkiego umyślnego przestępstwa przeciwko spadkodawcy (art. 928 § 1 pkt 1 k.c.). Współcześnie przedstawiciele doktryny zgodnie przyjmują, że katalog ten ma charakter wyczerpujący, a wskazane przyczyny niegodności dziedziczenia powinny być interpretowane ściśle⁵. Analogiczne stanowisko prezentowane jest w orzecznictwie⁶. Wciąż pozostaje kwestią otwartą, czy poszerzenia wymaga katalog przyczyn niegodności dziedziczenia zaproponowany przez ustawodawcę w 1964 roku, tj. w pierwotnej wersji Kodeksu cywilnego⁷.

- 5 Zob. w szczególności Elżbieta Skowrońska-Bocian, Jacek Wierciński, „art. 928”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IV, *Spadki*, red. Jacek Gudowski (Warszawa: Wolters Kluwer, 2017), 66, teza 8; Maksymilian Pazdan, „art. 928”, [w:] *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz do art. 450-1088*, red. Krzysztof Pietrzykowski (Legalis: C. H. Beck, 2021), punkt I.4; Józef Kremis, „art. 928”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Edward Gniewek, Piotr Machnikowski (Legalis: C. H. Beck, 2021, teza II.1-2; Hanna Witczak, *Wylączenie od dziedziczenia na mocy orzeczenia sądu* (Warszawa: Lexis Nexis, 2013), 136-138; idem, „art. 928”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IV, *Spadki*, red. Magdalena Habdas, Mariusz Fras (Warszawa: Wolters Kluwer, 2019), 134-135, tezy 10-11; Jacek Zrałek, „Niegodność dziedziczenia – uwagi *de lege ferenda*” *Rejent* nr 2 (2006): 209. Por. Witold Borysiak, „art. 928”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Witold Borysiak (Legalis: C. H. Beck, 2022), punkt E.I.1-30.
- 6 Zob. np. uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z 10.12.1999 r., II CKN 627/98, LEX nr 1231370; uzasadnienie wyroku Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 28.02.2013 r., I ACa 1176/12, LEX nr 1311987; uzasadnienie wyroku Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 9.10.2014 r., I C 1001/12, LEX nr 1677039; wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 21.02.2019 r., I ACa 745/18, Legalis nr 2252510 oraz uzasadnienie wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 15.04.2021 r., VI ACa 783/19, Legalis nr 2618107.
- 7 Odnośnie do zgłaszanych w literaturze w tym przedmiocie propozycji *de lege ferenda* zob. szerzej Witczak, *Wylączenie*, 429-440. Warto przypomnieć, że podczas prac nad Kodeksem cywilnym zgłoszono propozycję, aby w katalogu przyczyn uzasadniających niegodność dziedziczenia znalazła się przyczyna obejmująca zachowania polegające na złośliwym i uporczywym niewypełnianiu obowiązków rodzinnych wobec spadkodawcy. Krytycznie ocenił tę propozycję Albert Meszorer w: *Materiały dyskusyjne do Projektu Kodeksu cywilnego Rzeczypospolitej Ludowej. Materiały z sesji naukowej 8-10 grudnia 1954 r.*, red. Jan Wasilkowski (Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1955), 258.

Problem dopuszczalności wyłączenia od dziedziczenia z uwagi na bezprawne i umyślne zachowania potencjalnych spadkobierców skierowane przeciwko spadkodawcy, na który zwraca uwagę Ministerstwo Sprawiedliwości, jest niezwykle doniosły prawnie i społecznie z kilku przynajmniej powodów. Z prawem spadkowym jest bowiem ten problem, że obowiązujące zasady dziedziczenia ustawowego, oparte na kryterium formalnym, nie gwarantują „sprawiedliwości” dziedziczenia⁸. Ustawowy tytuł powołania do spadku jest konsekwencją pozostawania przez spadkodawcę i spadkobiercę w stosunku pokrewieństwa w określonej linii i stopniu, małżeństwa czy (w bardzo ograniczonym zakresie) powinowactwa i w kontekście pozytywnych przesłanek nabycia spadku ocenie podlega tylko istnienie takiego stosunku na chwilę jego otwarcia. To oznacza, że na tym etapie status prawny potencjalnych spadkobierców w dziedziczeniu ustawowym jest taki sam bez względu na to, jak w rzeczywistości „układały się” ich stosunki ze spadkodawcą, w szczególności czy uległy osłabieniu, czy wręcz zerwaniu, i bez względu na przyczyny, które doprowadziły do takiego stanu, a w szczególności, kto ponosi winę za taki stan rzeczy. Z jednej strony takie kryterium, tj. kryterium czysto formalne, wydaje się słuszne, bo właśnie uwzględniające więzi rodzinne mające swoje źródło w pokrewieństwie czy małżeństwie⁹. Kryterium to jest jednocześnie łatwo weryfikowalne. Należy jednak mieć na uwadze, że szczególny status stron stosunku prawnorodzinnego, który wyraża się również w tym, że strony takiego stosunku wywodzą z niego ustawowy tytuł powołania do dziedziczenia, został ukształtowany w związku z przyjętym przez ustawodawcę założeniem co do istnienia pewnego wzorca stosunku prawnorodzinnego, gdzie więź prawna jest tożsama z więzią faktyczną opartą na wzajemnej bliskości, wspieraniu się i troszczeniu się o siebie nawzajem¹⁰. Nie może jednak ująć uwadze, że jest to tylko założenie, a oparcie porządku dziedziczenia

- 8 Uwagi poczynione poniżej będą odnosić się do ustawowego porządku dziedziczenia. Jest to uzasadnione przede wszystkim ze względu na zasadę swobody testowania, w szczególności swobodę wyboru spadkobierców. Rozrządzenia testatora, nawet te, które wydają się wyjątkowo niesprawiedliwe, podlegają ocenie pod kątem ewentualnego wystąpienia wady oświadczenia woli. Jeżeli zarzut dokonania rozrządzenia pod wpływem wady nie zostanie podniesiony i udowodniony, to powołanie do dziedziczenia spadkobiercy, który ze względu na swoje zachowania względem spadkodawcy, o których spadkodawca wiedział, mógłby być uznany za niegodnego lub wydziedziczony, należy potraktować jako dokonane po skutecznym przebaczeniu ze strony spadkodawcy.
- 9 Por. Jacek Wierciński, „Uwagi o teoretycznych założeniach dziedziczenia ustawowego” *Studia Prawa Prywatnego*, nr 2 (2009): 84.
- 10 Por. Jerzy Strzebińczyk, „Pozbawienie władzy rodzicielskiej” *Acta Universitatis Wratislaviensis*, nr 308 (2009): 477.

wyłącznie na kryterium formalnym jest idealistyczne i przeczy zasadom doświadczenia życiowego. Jak wyżej zaznaczono, nie da się bowiem wykluczyć sytuacji, w których następuje rozdźwięk między stanem prawnym – a zatem istnieniem w sensie formalnym określonej więzi prawnej pomiędzy podmiotami, a stanem faktycznym, w którym rzeczywiste więzi nie tylko ulegają znacznemu osłabieniu czy też zerwaniu, ale wręcz zachowanie jednej ze stron wobec drugiej zasługuje na dezaprobatę społeczną czy nawet sankcję karną. W skrajnych przypadkach więzi takie w ogóle nie powstają. We wskazanych okolicznościach status prawny podmiotu powinien ulec modyfikacji w odniesieniu do „modelu” czy też „wzorca” przyjętego przez ustawodawcę poprzez pozbawienie strony stosunku prawnorodzinnego określonych korzyści, ponieważ korzyści te powinny być konsekwencją nie tylko istnienia w sensie prawnym, ale i utrzymywania przez podmioty określonej faktycznej więzi prawnorodzinnej. W przeciwnym razie skutki wynikające z bycia stroną stosunku prawnorodzinnego, w tym także w sferze dziedziczenia, byłyby trudne do zaakceptowania¹¹. Oczywiście nie ma tu miejsca na ocenę porządku dziedziczenia z punktu widzenia zasad współżycia społecznego, jednak ustawa dopuszcza w takich przypadkach modyfikację kręgu spadkobierców poprzez wykorzystanie instytucji pozwalających na odsunięcie od spadku potencjalnych uprawnionych. Instytucje te, mające głębokie uzasadnienie etyczne, należą do tzw. negatywnych przesłanek dziedziczenia i pozwalają zapobiec sytuacjom, w których spadkobierca uporczywie, rozmyślnie niewypełniający wobec spadkodawcy obowiązków rodzinnych czy też dopuszczający się umyślnie przeciwko niemu przestępstwa, miałby uzyskać jakąkolwiek korzyść czy to ze spadku, czy wskutek śmierci spadkodawcy¹². Dzięki temu dochodzi do wyeliminowania sytuacji, w których powszechne poczucie sprawiedliwości byłoby naruszone ze względu na ustalony porządek dziedziczenia¹³.

Jak wyżej zaznaczono, bezprawne i umyślne zachowania spadkobiercy skierowane przeciwko spadkodawcy mogą być oceniane jedynie z punktu

-
- 11 Por. Hanna Witczak, „The Legal Status of Minor Testator’s Parents Deprived of Parental Authority in Intestate Succession. Some Remarks on the Solutions in Polish, Russian, and Italian Law” *Review of European and Comparative Law*, nr 4 (2021): 108-110 oraz powołaną tam literaturę.
 - 12 Przykładem nabycia korzyści wskutek śmierci spadkodawcy, ale nie ze spadku jest nabycie przedmiotu zapisu windykacyjnego. Ustawa wprost nakazuje, aby przepisy o niegodności dziedziczenia stosować odpowiednio do zapisów (art. 972 k.c.) i zapisów windykacyjnych (art. 981 (6) k.c.).
 - 13 Witczak, *Wyłączenie*, 16. Por. Joanna Haberko, Robert Zawłocki, „Prawnosпадkowe konsekwencje popełnienia przestępstwa” *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, z. 1 (2014): 29.

widzenia zdarzeń cywilnoprawnych, które skutkują wyłączeniem od dziedziczenia, a zatem w kontekście negatywnych przesłanek nabycia spadku. Ocena taka dokonywana jest w stosunku do potencjalnych spadkobierców, tj. takich podmiotów, które mają zdolność do dziedziczenia oraz legitymują się ważnym tytułem powołania do spadku¹⁴. W prawie polskim umyślne i noszące cechy szeroko rozumianej bezprawności, a zatem sprzeczne nie tylko z prawem, ale także z zasadami współżycia społecznego, zachowania potencjalnych spadkobierców mogą rodzić negatywne skutki prawne w przypadku zastosowania dwóch instytucji: niegodności dziedziczenia (art. 928-930 k.c.) oraz wydziedziczenia (art. 1008-1010 k.c.). W przypadku pierwszej z nich skutek w postaci wyłączenia od dziedziczenia (*expressis verbis* – spadkobierca niegodny zostaje wyłączony od dziedziczenia, tak jak by nie dożył otwarcia spadku – art. 928 § 2 k.c.) następuje wraz z uprawomocnieniem się konstytutywnego wyroku sądu w przedmiocie uznania pozwanego za niegodnego dziedziczenia¹⁵. Wydziedziczenia dokonuje natomiast sam spadkodawca w testamencie ze wskazaniem konkretnej przyczyny pozbawienia prawa do zachowku. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że instytucje te w różnym stopniu gwarantują „sprawiedliwość” dziedziczenia, która polegałaby na odsunięciu od spadku tych, których postępowanie względem spadkodawcy można uznać za bezprawne i zawinione. Tryb wydziedziczenia ogranicza możliwość jego dokonania jedynie przez spadkodawców posiadających zdolność testowania, co eliminuje możliwość sankcjonowania takich zachowań przez spadkodawców małoletnich. *De lege lata* jedyną instytucją, która w takich przypadkach może mieć zastosowanie jest instytucja niegodności dziedziczenia. Z uwagi na jej ograniczone, determinowane zamkniętym katalogiem przyczyn niegodności dziedziczenia, zastosowanie, konieczne jest zapewnienie takich rozwiązań prawnych, które umożliwią osiągnięcie tożsamyh skutków w postaci sankcjonowania niegodnych zachowań spadkobierców, polegających na niewypełnianiu obowiązków rodzinnych wobec spadkodawców niezależnie od prawnej dopuszczalności dokonania przez tych ostatnich wydziedziczenia. Wydaje się, że takim rozwiązaniem może okazać się przemodelowana instytucja niegodności dziedziczenia.

De lege lata przyczyny niegodności dziedziczenia zostały ujęte w zamkniętym katalogu w art. 928 § 1 k.c. Jak wyżej zaznaczono, celowość zmiany zaproponowanej przez Ministerstwo Sprawiedliwości wymaga przede

14 Hanna Witczak, „Skutki wyłączenia od dziedziczenia” *Rejent*, nr 3 (2009): 73-75. Szerzej zob. Witczak, *Wyłączenie*, 57.

15 Naganne, zawinione zachowania spadkobiercy mogą również skutkować odsunięciem go od dziedziczenia w sytuacji, kiedy doprowadziły do rozkładu pożycia między małżonkami. Możliwość ta została „zarezerwowana” tylko dla małżonka spadkodawcy, o ile spełnią się przesłanki z art. 940 k.c.

wszystkim analizy z punktu widzenia przyczyny wskazanej w art. 928 § 1 pkt 1 k.c. Przyczyna z punktu 1 budzi wiele wątpliwości interpretacyjnych, a najistotniejsze z nich dotyczą kwalifikacji konkretnych typów przestępstw jako przestępstw ciężkich w rozumieniu art. 928 § 1 pkt 1 k.c., w tym także przestępstwa niealimentacji.

2. Przestępstwo niealimentacji (art. 209 k.k.) jako przyczyna niegodności dziedziczenia *de lege lata*

Zachowania spadkobiercy, polegające na niewykonywaniu obowiązku alimentacyjnego względem spadkodawcy, *de lege lata* mogą stanowić przyczynę niegodności dziedziczenia, o ile wypełniają ustawowe znamiona przestępstwa z art. 209 § 1 lub § 1a k.k., a czyn, jakiego dopuścił się spadkobierca, zostanie uznany w procesie o niegodność dziedziczenia za ciężkie umyślne przestępstwo w rozumieniu art. 928 § 1 pkt 1 k.c. Problematyka przestępstwa niealimentacji w kontekście przyczyn niegodności dziedziczenia była podejmowana tak w orzecznictwie, jak w literaturze. Wątpliwości co do uznania przestępstwa niealimentacji za przyczynę niegodności dziedziczenia koncentrowały się wokół przesłanki ciężkości przestępstwa. Podkreślenia wymaga, że przepisy Kodeksu karnego regulujące przestępstwo niealimentacji zostały znowelizowane ustawą z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentów¹⁶, stąd odrębnie należy ocenić dopuszczenie się tego typu przestępstwa *de lege lata* i przed wejściem w życie znowelizowanych przepisów Kodeksu karnego, zwłaszcza, że poglądy przedstawicieli doktryny i te w orzecznictwie sformułowane zostały przede wszystkim na tle już nieobowiązującego stanu prawnego.

Należy przypomnieć, że przestępstwo uporczywej niealimentacji „sprowokowało” judykaturę do sformułowania niezwykle istotnego, z punktu widzenia art. 928 § 1 pkt 1 k.c., poglądu, zgodnie z którym „pojęcie *ciężkiego przestępstwa* nie jest tożsame z terminem *zbrodnia*”, a „w konkretnych okolicznościach *ciężkim przestępstwem* w rozumieniu art. 928 § 1 pkt 1 KC może okazać się także czyn uznany za występek (art. 7 § 3 KK)”¹⁷. Za ciężkie przestępstwo, w okolicznościach rozpoznawanej sprawy, Sąd Apelacyjny w Gdańsku uznał występek z art. 209 k.k. Z uwagi na akcentowane przez ten Sąd konkretne okoliczności, które mogą przesądzić o zaliczeniu do przyczyn

16 Dz. U. z 2017 r. poz. 952. Ustawa weszła w życie 31 maja 2017 r.

17 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 14.06.2000 r., I ACa 262/00, Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych 2002, Nr 3, poz. 25. Zakładając racjonalizm ustawodawcy nie powinno budzić wątpliwości, że od czasu wejścia w życie kodeksu cywilnego, pojęcia „ciężkie przestępstwo” nie należy utożsamiać z pojęciem „zbrodnia”. Por. art. 7 pkt 1 dekretu z dnia 8 października 1946 r. – Prawo spadkowe (Dz. U. Nr 60, poz. 328).

uzasadniających niegodność dziedziczenia nie tylko zbrodni, ale i występku, należy je w związku z zapadłym rozstrzygnięciem skonkretyzować. Jest to tym bardziej istotne, że wyrok sądu zapadł na tle dosyć specyficznego stanu faktycznego. Uprawniony do alimentów małoletni w wypadku drogowym doznał ciężkich obrażeń ciała i wymagał niezwykle troskliwej opieki. Zobowiązany do alimentacji ojciec małoletniego przed wypadkiem nie łożył na jego utrzymanie i zachowanie to nosiło cechę uporczywości. Pozwany nie zmienił swojej postawy w kwestii łożenia na utrzymanie syna również po tragicznym wypadku. Sąd przyjął, mając na względzie wyjątkową uporczywość pozwanego w zupełnym lekceważeniu spoczywającego na nim obowiązku alimentacji syna, że kwalifikacja czynu jako występku w rozumieniu prawa karnego nie eliminuje możliwości zaliczenia tego typu czynu do kategorii ciężkich przestępstw w rozumieniu art. 928 § 1 pkt 1 k.c. W uzasadnieniu wyroku Sąd Apelacyjny w Gdańsku podkreślił, że „szczególnego wymiaru nabrał występki pozwanego po wypadku drogowym, kiedy to małoletni wymagał szczególnie troskliwej opieki”. Stopień karygodności zachowań pozwanego jednoznacznie przesądza o istnieniu przyczyny niegodności dziedziczenia w postaci dopuszczenia się umyślnie ciężkiego przestępstwa przeciwko spadkodawcy. Odmienna ocena czynu pozwanego prowadziłaby, w ocenie Sądu Apelacyjnego, do konsekwencji sprzecznych z elementarnym poczuciem sprawiedliwości.

Nie mam najmniejszych wątpliwości, że stanowisko Sądu Apelacyjnego w Gdańsku zasługuje na aprobatę, nie jest to jednak pogląd jednolicie przyjmowany w doktrynie. W literaturze zarzucono sądowi, że ten „niezmiernie i być może *de lege lata* nadmiernie naciągnął treść art. 928 § 1 pkt 1 k.c.”, ponieważ mając na uwadze, że górna granica sankcji w przypadku przestępstwa niealimentacji i porzucenia małoletniego jest w Kodeksie karnym jedną z najniższych możliwych, trudno bez wahania zaakceptować pogląd, że popełniając takie przestępstwo, sprawca popełnia przestępstwo ciężkie. Wskazano, że takie stanowisko jest niespójne z normami prawa karnego z tego względu, że pomimo braku w Kodeksie karnym pojęcia ciężkiego przestępstwa, nie można dokonywać w takich przypadkach oceny w całkowitym oderwaniu „od poglądu ustawodawcy na wagę przestępstwa, którą wyraża się przez zakreślanie dolnej i górnej granicy sankcji”. Przesłupstwo zagrożone prawie najniższą górną granicą sankcji (2 lat) nie jest przestępstwem ciężkim. Należy raczej przyjąć, że to nie tyle popełnienie tych przestępstw stanowiło przyczynę niegodności, ile raczej fakt, że spadkodawca jako osoba małoletnia nie mógł zareagować na niegodziwość ojca sporządzając testament, w którym pozbawiłby go wszelkich korzyści ze spadku¹⁸.

18 Jacek Wierciński, „O przestępstwie jako przyczynie niegodności dziedziczenia” *Kwartalnik Prawa Prywatnego*, nr 2 (2010): 568. Można by w związku z przytoczonym stanowiskiem zaryzykować stwierdzenie,

Odnosząc się do podniesionych wyżej argumentów należałoby zwrócić uwagę na kilka kwestii. O ile samo pojęcie przestępstwa w kontekście przepisu art. 928 § 1 pkt 1 k.c. jest rozumiane w doktrynie¹⁹ i orzecznictwie²⁰

że gdyby analogiczny stan faktyczny dotyczył osoby, która może sporządzić ważny testament i doprowadzić w nim do wyłączenia sprawcy przestępstwa od dziedziczenia lub pozbawienia go prawa do zachowku, tego typu zachowania nie można byłoby uznać za ciężkie przestępstwo w rozumieniu art. 928 § 1 pkt 1 k.c. Taki wniosek trudno jednak zaaprobować.

- 19 Tak w szczególności: Elżbieta Skowrońska, „Przegląd orzecznictwa z zakresu prawa spadkowego (za lata 1989–1990)” *Przegląd Sądowy*, nr 9 (1992): 43; Adam Szpunar, „Z problematyki niegodności dziedziczenia” *Nowe Prawo*, nr 2 (1981): 23-24; Michał Niedosiał, „Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 14 czerwca 2001r., sygn. I ACa 262/00”, *Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych* nr 8 (2006): 78-79; Mariusz Załucki, *Wydziedziczenie w prawie polskim na tle porównawczym* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2010), 401; Witczak, *Wyłączenie*, 139-140; Jerzy Ciszewski, Jakub Knabe, „Komentarz do art. 928”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Jerzy Ciszewski (Warszawa: Lexis Nexis, 2013), 1563; Elżbieta Niezbecka, „art. 928”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IV, red. Andrzej Kidyba (Warszawa: Wolters Kluwer, 2015), 60, teza 7; J. St. Piątowski, H. Witczak, A. Kawalko, „Spadek. Ogólna problematyka dziedziczenia”, [w:] *System prawa prywatnego*, t. X, *Prawo spadkowe*, red. Bogudar Kordasiewicz (Warszawa: C. H. Beck, 2015), 178; Skowrońska-Bocian, Wierciński, „art. 928”, 66; Joanna Kuźmicka-Sulikowska, „Popelnienie przestępstwa jako przyczyna niegodności dziedziczenia w polskim prawie spadkowym” *Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze*, nr 8 (2017): 139; Pazdan, „art. 928”, punkt II.2; Kremis, „art. 928”, teza III.1; Borysiak, „art. 928”, punkt E.II.36; Sylwestrzak, „art. 928”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Małgorzata Bałwicka-Szczyrba, Anna Sylwestrzak (Warszawa: Wolters Kluwer, 2022), s. 1423, teza 6. Por. Haberko, Zawłocki, „*Prawnospadkowe konsekwencje popelnienia przestępstwa*”, 29-32. Zob. także Jan Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959), 67 oraz Michał Szaciński, „Przesłanki niegodności według prawa spadkowego zunifikowanego oraz znaczenie orzeczenia sądowego ustalającego niegodność” *Nowe Prawo*, nr 2 (1954): 40.
- 20 Zob. np. wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 19.12.2014 r., I ACa 787/14, LEX nr 1621091; wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 11.08.2017 r., VI ACa 1914/16, LEX nr 2490254, teza 1 oraz uzasadnienie wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 4.06.2019 r., V ACa 31/19, Legalis.

jednolicie – poprzez odwołanie się do pojęć z prawa karnego –, o tyle zwrot „ciężkie przestępstwo” budzi wiele wątpliwości interpretacyjnych. W literaturze wskazuje się, że ich źródłem jest brak legalnej definicji ciężkiego przestępstwa w Kodeksie karnym. Wydaje się jednak, że nawet gdyby prawo karne taką kategorią przestępstw się posługiwało, wątpliwe byłoby uznanie, że pojęcia te należy traktować tożsamo na płaszczyźnie prawnokarnej i w prawie cywilnym. Ciężkość przestępstwa w kontekście instytucji niegodności dziedziczenia powinna być rozumiana z uwzględnieniem jej *ratio legis*²¹. Nie można przyjąć tu pełnego automatyzmu i uznać, że o ciężkości przestępstwa decyduje przede wszystkim ustawowe zagrożenie za konkretny czyn zabroniony. Cele prawa karnego i cywilnego i sankcji tam przewidzianych są bowiem zgoła odmienne.

W literaturze i orzecznictwie podkreśla się, że dla oceny, czy przestępstwo, jakiego dopuścił się spadkobierca, jest przestępstwem ciężkim w rozumieniu art. 928 § 1 pkt 1 k.c., znaczenie ma nie tylko rodzaj (kategoria) popełnionego przestępstwa oceniany z punktu widzenia granic ustawowego zagrożenia (zbrodnia czy występki)²², ale także, a może przede wszystkim, okoliczności konkretnego przypadku, w tym w szczególności rodzaj zagrożonego dobra²³, motywacja (chęć poniżenia czy upokorzenia spadkodawcy w sposób szczególnie dotkliwy dla ofiary) i sposób działania sprawcy (okrucieństwo, szczególne nasilenie złej woli) oraz rozmiar krzywdy²⁴. Niekiedy w literaturze wśród okoliczności mogących mieć wpływ na ocenę przestępstwa pod kątem jego ciężkości wskazuje się, posługując się terminologią prawnokarnej, na przedmiot czynności wykonawczej. Zwłaszcza w tych przypadkach, kiedy spadkobierca dopuszcza się przestępstwa przeciwko osobie małoletniej czy nieporadnej, z którą pozostaje w określonym stosunku prawnorodzinnym,

21 Por. uzasadnienie wyroku Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 25.10.2019 r., I ACa 429/19, LEX nr 2848116.

22 Jak wyżej zaznaczono, wątpliwości takich nie było w czasie obowiązywania dekretu – Prawo spadkowe. Zgodnie z art. 7 pkt 1 dekretu, niegodnym dziedziczenia jest ten, kto dopuścił się zbrodni przeciwko spadkodawcy lub jednej z najbliższych mu osób.

23 Odnośnie do wartościowania dóbr w prawie karnym w kontekście przewidzianego w ustawie trybu ścigania konkretnych typów przestępstw zob. Witczak, *Wyłączenie*, 190-191.

24 Por. w szczególności Skowrońska, „Przegląd orzecznictwa z zakresu prawa spadkowego (za lata 1989-1990)”, 43; Pazdan, „art. 928”, Nb 14; Witczak, *Wyłączenie*, 178-206 oraz np. uzasadnienie wyroków Sądu Apelacyjnego w Warszawie: z 18.12.2013 r., VI ACA 785/13, Legalis nr 831521; z 11.08.2017 r., VI ACa 1914/16, LEX nr 2490254 oraz z 4.06.2019 r., V ACa 31/19, Legalis.

nie powinno być wątpliwości, że mamy do czynienia z ciężkim przestępstwem w rozumieniu przepisów o niegodności dziedziczenia²⁵.

Oczywiście można przyjąć, że przestępstwa z wysokim ustawowym zagrożeniem, a zatem te, które prawo karne kwalifikuje jako zbrodnie, *in abstracto* stanowią przestępstwa ciężkie, ale jest to tylko wstępna ocena przestępstwa w kontekście przepisu art. 928 § 1 pkt 1 k.c. Okoliczności konkretnego przypadku mogą sprawić, że czyn kwalifikowany jako zbrodnia w rozumieniu prawa karnego nie będzie mógł być uznany za ciężkie przestępstwo w rozumieniu powołanego przepisu, a zatem nie będzie mógł stanowić przyczyny niegodności dziedziczenia. Może zdarzyć się także sytuacja odwrotna, a mianowicie w określonych okolicznościach ciężkim przestępstwem może okazać się również występki²⁶. Nie powinno budzić wątpliwości, że o tym, czy mamy do czynienia z przestępstwem ciężkim, powinien decydować całokształt okoliczności sprawy. Oznacza to, że tylko ocena przestępstwa *in concreto* może zdecydować o tym, czy zachowanie spadkodawcy stanowi ciężkie przestępstwo w rozumieniu art. 928 § 1 pkt 1 k.c.²⁷.

Niewątpliwie o ile kryterium ustawowego zagrożenia jest kryterium czytelnym, bo zawsze sprawdzalnym, o tyle ograniczenie jedynie do tego kryterium przy ocenie przestępstwa pod kątem jego ciężkości w rozumieniu art. 928 § 1 pkt 1 k.c. w wielu przypadkach może okazać się zawodne. Warto w tym miejscu przypomnieć²⁸ chociażby dwa argumenty. Pierwszym jest ten, że ustawodawca, konstruując dany typ czynu zabronionego, stosuje wzorzec generalny i abstrakcyjny i wskazuje jedynie na elementy konstytutywne dla bezprawności i karalności czynu. Ciężarem gatunkowym przestępstwa, który stanowi podstawę podziału przestępstw na zbrodnie i występkę,

25 Witczak, *Wylączenie*, 185-189.

26 Por. wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 11.08.2017 r., VI ACa 1914/16, LEX nr 2490254, teza 1 oraz uzasadnienie wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 4.06.2019 r., V ACa 31/19, Legalis. Zob. Michał Niedośla, „Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 14 czerwca 2001r., sygn. I ACa 262/00”, 76-88; Czesław Paweł Kłak, „Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 14 czerwca 2001r., sygn. I ACa 262/00”, *Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych*, nr 9 (2005): 81-90 oraz Wierciński, „O przestępstwie”, 568. Szerzej zob. Witczak, *Wylączenie*, 213-215.

27 Nie jest możliwe enumeratywne wskazanie, jakiego rodzaju przestępstwa mogą być w typowych przypadkach uznane za ciężkie. Ze względu na szeroki zakres dyskrecjonalności sędziowskiej przy ocenie ciężkości przestępstwa, każde takie wyliczenie może być uznane jedynie za przykładowe (tak Sąd Apelacyjny w Szczecinie w wyroku z 25.10.2019 r., I ACa 429/19, LEX nr 2848116, teza 2).

28 Zob. Witczak, *Wylączenie*, 179 wraz z powołaną tam literaturą.

jest „zgeneralizowana ocena rozmiaru społecznej szkodliwości (...) czynów karalnych”²⁹. Nie jest możliwe, aby w ramach wzorca ustawowego zostały uwzględnione różnorodne, liczne cechy poszczególnych czynów, które realizują znamiona takiego wzorca. Z reguły, konkretny i indywidualny czyn będzie wykazywał odpowiadający czynom danego typu stopień społecznej szkodliwości, który pozwala uznać ten konkretny czyn za karygodny. Karygodność czynu jest cechą stopniowalną, a dolna i górna granica ustawowego zagrożenia odzwierciedla założoną z góry przez ustawodawcę „rozpiętość” możliwych ocen stopnia społecznej szkodliwości czynów, które realizują znamiona danego wzorca i jego wyobrażenie co do najniższego i najwyższego stopnia ich społecznej szkodliwości. Nie można jednak wykluczyć, że właśnie ze względu na elementy indywidualizujące czyn, jego ocena w trakcie stosowania prawa będzie znacząco odbiegać od tej typowej, odnoszącej się do generalnego i abstrakcyjnego wzorca danego typu czynu zabronionego. Może się wręcz okazać, że ze względu na atypowo niską ujemną zawartość czynu, osiagającą poziom znikomego stopnia społecznej szkodliwości, konkretny czyn, realizujący znamiona danego typu czynu zabronionego, nie będzie mógł być traktowany jako przestępstwo, co z punktu widzenia prawa cywilnego spowoduje, że kwestia niegodności dziedziczenia sprawy okaże się bezprzedmiotowa. Jako drugi argument należy wskazać, że w konkretnym przypadku sąd może wymierzyć niższą karę za zbrodnię niż za popełniony występpek. Sędziowski wymiar kary uwzględnia szereg kryteriów dotyczących tak przedmiotowej, jak i podmiotowej charakterystyki przestępstwa oraz osoby sprawcy (art. 53 § 2 i 3 k.k.)³⁰. Okoliczności wpływające na wymiar kary mają w większości charakter ocenny i to od (oceny) sądu będzie zależeć, czy zostaną uznane za łagodzące czy obciążające³¹.

Nawet jeśli przyjąć, że niektóre typy przestępstw *in abstracto* można byłoby zakwalifikować jako ciężkie przestępstwa w rozumieniu cywilistycznym, to i tak ostateczna ocena będzie wypadkową wszystkich okoliczności, w których spadkobierca dopuścił się umyślnie czynu zabronionego. Oceny ciężkości przestępstwa w rozumieniu art. 928 § 1 pkt 1 k.c. zawsze będzie dokonywał sąd cywilny w procesie o uznanie za niegodnego dziedziczenia. Nie jest oczywiście wykluczone dokonanie przez sąd cywilny samodzielnych ustaleń co do zrealizowania znamion czynu zabronionego w zachowaniu spadkobiercy. W braku wyroku karnego sąd samodzielnie ustala, czy doszło

29 Andrzej Marek, „Komentarz do art. 7”, [w:] *Kodeks karny. Komentarz* (LEX, 2010), teza 2.

30 Warto zaznaczyć, że zgodnie z art. 53 § 2 k.k. sąd uwzględnia w szczególności motywację i sposób zachowania się sprawcy, zwłaszcza w razie popełnienia przestępstwa na szkodę osoby nieporadnej ze względu na wiek lub stan zdrowia.

31 Witczak, *Wyłączenie*, 179 oraz powołana tam literatura.

do popełnienia umyślnie (konkretnego typu) przestępstwa przeciwko spadkodawcy³². Taka możliwość wyłączona jest jedynie w przypadku istnienia prawomocnego wyroku skazującego wydanego w postępowaniu karnym (art. 11 k.p.c.)³³.

Wracając do głównego nurtu rozważań nie może ująć uwadze, że zaprezentowane wyżej stanowisko Sądu Apelacyjnego w Gdańsku zostało sformułowane na tle nieobowiązującego już stanu prawnego. Przepisy Kodeksu karnego w części dotyczącej przestępstwa niealimentacji, co wyżej zaznaczono, zostały znowelizowane w 2017 roku. Do czasu wejścia w życie zmienionych przepisów czynność sprawcza przestępstwa niealimentacji polegała na uporczywym uchylaniu się od wykonania ciężącego na zobowiązanym z mocy ustawy lub orzeczenia sądowego obowiązku opieki przez niełożenie na utrzymanie osoby najbliższej lub innej osoby i narażeniu ją przez to na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych³⁴. Znamię „uchylania się od obowiązku opieki przez niełożenie na utrzymanie osoby najbliższej” rozumiane było w ten sposób, że wielokrotność zaniechań na przestrzeni pewnego czasu musiała pozostawać w związku z psychicznym nastawieniem sprawcy, który mając obiektywną możliwość wykonania tego obowiązku, nie czyni tego ze złej woli, a jego długotrwałe postępowanie nacechowane jest nieustępliwością³⁵. Podkreślano, że zawarty w art. 209 § 1 k.k. zwrot „uchylanie się od obowiązku łożenia na utrzymanie” musi być rozumiany literalnie. Znamienia uchylania się od łożenia na utrzymanie nie wyczerpuje zatem uchylanie się od obowiązku pielęgnacji i opieki. Sąd Najwyższy podkreślił, że „zdecydowanie czym innym jest bowiem uchylanie się od obowiązku

32 Zob. np. wyrok Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 4.06.2019 r., V ACa 31/19, Legalis oraz wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 28.10.2016 r., I ACa 747/16, LEX nr 2166581. Zob. też np. Szpunar, „Z problematyki niegodności dziedziczenia”, 24. Por. uchwałę Sądu Najwyższego z 10.09.1958 r., 3 CO 16/58, *Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych*, nr 5 (1959), poz. 129.

33 Odnośnie do zakresu związania sądu cywilnego ustaleniami wyroku wydanego w postępowaniu karnym zob. szerzej Witczak, *Wyłączenie*, 333-340. Por. uzasadnienie wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z 4.06.2019 r., V ACa 31/19, Legalis.

34 Zob. Sławomir Hypś, „art. 209”, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Alicja Grześkowiak, Krzysztof Wiak (Warszawa: C. H. Beck, 2012), 957, Nb. 3. Por. uzasadnienie wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z 14.06.2000 r., I ACa 262/00, *Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych* 2002, Nr 3, poz. 25.

35 Por. uchwałę Sądu Najwyższego z 9.06.1976 r., VI KZP 13/75, LEX nr 19141 oraz wyrok Sądu Najwyższego z 5.01.2001 r., V KKN 504/00, LEX nr 47616.

pielęgnacji i całodobowej opieki domowej (czynności niematerialne) i uchylenie się od obowiązku *łożenia na utrzymanie uprawnionego* (czynności o charakterze materialnym)³⁶. Wyraźnie należy zaznaczyć, że przed nowelizacją Kodeksu karnego do realizacji występku uporczywej niealimentacji konieczne było wykazanie ponad wszelką wątpliwość, że w wyniku zaniechania sprawcy uprawniony do alimentów został narażony na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych³⁷. Przyjmowano wówczas, że brak podstaw do penalizacji zachowania sprawcy, gdy mimo uporczywego uchylenia się przez niego od obowiązku dostarczania środków utrzymania, potrzeby pokrzywdzonego zostały zaspokojone w inny sposób³⁸. I tak w tych sytuacjach, kiedy potrzeby dziecka w pełni zaspokajałaby matka, będąca w tak dobrej sytuacji materialnej, że świadczenia alimentacyjne od ojca nie miałyby wpływu na poziom życia uprawnionego, a ona sama świadczyłaby bez znacznego wysiłku i bez uszczerbku dla siebie i swoich potrzeb, samo uporczywe uchylenie się od obowiązku łożenia na utrzymanie dziecka nie wypełniało wszystkich znamion przestępstwa z art. 209 § 1 k.k. właśnie z uwagi na brak znamienia w postaci narażenia dziecka na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych³⁹. Znamienia narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb uprawnionego nie wyłącza jednak zaspokojenie tych potrzeb przez inny podmiot albo w ogóle niezobowiązany do alimentacji, który z pobudek humanitarnych umożliwia egzystencję osób uprawnionych albo współzobowiązany, jednak świadczący ponad miarę z uszczerbkiem dla

36 Wyrok Sądu Najwyższego z 29.05.2012 r., II KK 106/12, Legalis nr 492192, teza 1. Jak podkreślił SN w uzasadnieniu tego wyroku, ze względu na szczególną rolę prawa karnego i wyrażoną w art. 42 ust. 1 Konstytucji RP i art. 1 § 1 k.k. zasadę określoności przestępstwa, wyłączyć należy możliwość dokonywania wykładni rozszerzającej określonych regulacji na niekorzyść sprawcy.

37 Zob. np. wyrok Sądu Najwyższego z 11.07.2012 r., II KK 179/12, LEX nr 1219289; wyrok Sądu Najwyższego z 4.09.2008 r., II KK 221/08, LEX nr 449029 oraz wyrok Sądu Najwyższego z 29.05.2012 r., II KK 106/12, LEX nr 1223801.

38 Tak m.in. Sąd Apelacyjny w Katowicach w postanowieniu z 12.01.2005 r., II AKo 1/05, LEX nr 147197.

39 Andrzej Wąsek, Jarosław Warylewski, „art. 209”, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. I, *Komentarz do artykułów 117-221*, red. Andrzej Wąsek, Robert Zawłocki (Warszawa: C. H. Beck, 2010), s. 1251, Nb. 60 i powołana tam literatura. Por. Aleksandra Polińska, „Przestępstwo uchylenia się od alimentów po ostatniej nowelizacji” *Palestra*, nr 5 (2018): 43.

własnego zdrowia i własnych potrzeb⁴⁰. Dla prawa spadkowego kwestia związana ze zrealizowaniem znamienia w postaci „narażenia uprawnionego na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych” wydaje się być kluczowa w tym sensie, że z punktu widzenia niegodności dziedziczenia ocenie powinno podlegać zachowanie zobowiązanego do alimentacji w oderwaniu od skutków, które poprzez działanie innych podmiotów zostały osiągnięte (brak narażenia na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych). Karygodności zachowań polegających na uporczywym uchylaniu się od obowiązku alimentacyjnego nie uchyla i nie minimalizuje fakt, że osoba, względem której ten obowiązek istnieje, nie została narażona na niezaspokojenie podstawowych potrzeb życiowych, bo potrzeby te zaspokaja inny podmiot. Ocenie nie podlega bowiem określony stan faktyczny, a zatem to, czy uprawniony nadal nie jest w stanie utrzymać się samodzielnie albo znajduje się w niedostatku, ale to, w jaki sposób swój obowiązek wykonuje dłużnik alimentacyjny. Jak wyżej zaznaczono, trudno bez zastrzeżeń zaakceptować pogląd, zgodnie z którym uprawnienia stron stosunku prawnorodzinnego w dziedziczeniu powinny być oceniane tylko na podstawie kryterium formalnego, decydującego o ustawowym tytule powołania, chyba że po stronie zobowiązanego ziszczą się przesłanki niegodności dziedziczenia lub spadkodawca dokona skutecznego wydziedziczenia. Jak widać na przykładzie przestępstwa niealimentacji, wykorzystanie w tym zakresie instytucji niegodności dziedziczenia nie gwarantuje osiągnięcia celu, do jakiego instytucja ta została wprowadzona do Kodeksu cywilnego. Wydaje się, że podniesione argumenty przemawiają za celowością uniezależnienia oceny zachowań polegających na niewykonywaniu obowiązku alimentacyjnego względem spadkodawcy od ustawowych znamion przestępstwa niealimentacji, a zatem od oceny prawno-karnej. Wprawdzie nie powinno budzić wątpliwości, że znamiona te mają wydźwięk pejoratywny, świadczący o wyraźnie złej woli domniemanego sprawcy, która wyraża się w ignorowaniu w sposób tendencyjny obowiązku świadczenia opieki materialnej⁴¹ i dlatego przestępstwo to powinno stanowić jedną z przyczyn niegodności dziedziczenia jako ciężkie przestępstwo przeciwko

40 Tak Sąd Najwyższy w uchwale z 9.06.1976 r., VI KZP 13/75, LEX nr 19141, p. 11. Zob. też wyrok Sądu Najwyższego z 27.06.1987 r., V KRN 54/87, LEX nr 17801 oraz uzasadnienie wyroku Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z 16.03.2016 r., II AKa 7/16, LEX nr 2025526. Por. Aleksander Rypiński, „Przestępstwo uchylania się od obowiązku alimentacyjnego (art. 186 k.k.)” *Nowe Prawo*, nr 3 (1972): 463.

41 Por. wyrok Sądu Najwyższego z 27.12.1996 r., II KRN 200/95, Prokuratura i Prawo 1996, Nr 10, poz. 8; wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z 18.01.2001 r., II AKa 241/00, Prokuratura i Prawo 2002, Nr 9, poz. 20 oraz wyrok Sądu Najwyższego z 3.07.2003 r., II KK 125/03, LEX nr 151989.

spadkodawcy⁴². Jednak, jak wyżej zaznaczono, nie tylko sama kwestia ciężkości tego typu przestępstwa jest dyskusyjna z uwagi na zbyt niskie ustawowe zagrożenie, ale, co jeszcze istotniejsze, nie zawsze sąd cywilny będzie miał ku temu podstawy. Ocena taka jest bowiem możliwa dopiero po stwierdzeniu, że wszystkie ustawowe znamiona przestępstwa z art. 209 k.k. zostały zrealizowane. W stanie prawnym, obowiązującym do noweli z 2017 roku, nie wystarczało naganne, intencjonalne zachowanie zobowiązanego do alimentacji, ale konieczne było także narażenie na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych uprawnionego.

Sformułowany wyżej wniosek wydaje się uzasadniony także w obowiązującym stanie prawnym z tym zastrzeżeniem, że *de lege lata* Kodeks karny przewiduje typ podstawowy (art. 209 § 1 k.k.) i typ kwalifikowany przestępstwa niealimentacji (art. 209 § 1a k.k.)⁴³. Typ podstawowy ma charakter formalny i polega na uchylaniu się od wykonania obowiązku alimentacyjnego określonego co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem lub innym organem albo inną umową, jeżeli łączna wysokość powstałych wskutek tego zaległości stanowi równowartość co najmniej trzech świadczeń okresowych albo jeżeli opóźnienie zaległego świadczenia innego niż okresowe wynosi co najmniej trzy miesiące. Typ kwalifikowany przestępstwa niealimentacji to przestępstwo skutkowe, które polega na tym, że wskutek opóźnień w spełnieniu świadczenia wskazanych w § 1 sprawca naraża osobę uprawnioną na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych⁴⁴.

42 Zwłaszcza w odniesieniu do niewykonywania tego obowiązku wobec małoletniego spadkodawcy nie miałam i nie mam wątpliwości co do tego, że mamy tutaj do czynienia z zaistnieniem przyczyny z punktu 1 art. 928 § 1 k.c.

43 Por. Jacek Kosonoga, „art. 209”, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Ryszard Stefański (Warszawa: C. H. Beck, Legalis 2021), Nb. 3.

44 Nietrudno zauważyć, że zachowania wyczerpujące w obowiązującym stanie prawnym znamiona typu podstawowego przestępstwa niealimentacji nie były do czasu nowelizacji z 2017 roku kryminalizowane (por. Borodziuk, „Zakres kryminalizacji”, 46). Nowelizacja doprowadziła również do depenalizacji niektórych zachowań. Przede wszystkim należy wskazać na zachowania, które realizują ustawowe znamiona przestępstwa niealimentacji, jednak ani w drodze sądowej, ani umownej nie doszło do określenia wysokości obowiązku alimentacyjnego [por. postanowienie Sądu Najwyższego z 20.03.2019 r., I KZP 17/18, Legalis nr 1894899, teza 1; postanowienie Sądu Najwyższego z 25.01.2018 r., I KZP 10/17, LEX nr 2429615; Łukasz Pohl, „Zakres i skutki depenalizacji wywołanej nowelizacją przepisu określającego znamiona przestępstwa nie alimentacji” *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*,

Radykalna czy wręcz rewolucyjna⁴⁵ zmiana, jaka dokonała się w Kodeksie karnym na mocy ustawy z dnia 23 marca 2017 roku w odniesieniu do przestępstwa niealimentacji, nie spowodowała rewolucji w prawie spadkowym. Również w obowiązującym stanie prawnym w wielu przypadkach odśnięcie od dziedziczenia na podstawie art. 928 § 1 pkt 1 k.c. z powodu uchylania się spadkobiercy od wypełniania obowiązku alimentacyjnego względem spadkodawcy będzie niemożliwe. W odniesieniu do możliwości uznania za uzasadniające niegodność dziedziczenia dopuszczenia się przestępstwa niealimentacji w typie podstawowym zapewne formułowane będą zarzuty co do zbyt niskiego ustawowego zagrożenia w postaci grzywny, kary ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku. Analogiczny zarzut można także sformułować w odniesieniu do typu kwalifikowanego przestępstwa niealimentacji, skoro najsurowszą karą, jaką ustawa przewiduje w tym przypadku, jest kara dwóch lat pozbawienia wolności. W orzecznictwie z jednej strony w sposób zdecydowany formułowane jest stanowisko, zgodnie z którym „wagę skierowanego przeciwko spadkodawcy przestępstwa oceniać (...) należy *nie pod kątem ustawowego zagrożenia karą* (kursywa – H.W.) ani nawet pod kątem kary wymierzonej⁴⁶, ale należy brać pod uwagę jego rodzaj i nasilenie złej woli jego sprawcy. Znęcanie się nad osobą przynajmniej formalnie najbliższą i zależną od sprawcy (...) musi być uznane za rażąco naruszające porządek nie tylko prawny, ale i moralny, to zaś nie pozwala bagatelizować jego wagi (...)”⁴⁷. Z drugiej zaś równie stanowczo przyjmuje się, że „występek

z. 4 (2017): 87-94; Borodziuk, „Zakres kryminalizacji”, 34-36 oraz Adrian Duda, Dominika Sokołowska, „Nowe granice kryminalizacji przestępstwa niealimentacji oraz mechanizmy redukcji karania według znowelizowanego brzmienia art. 209 k.k.” *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych*, z. 4 (2017): 35-36] oraz zachowania, które stanowią uporczywe uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego w postaci świadczeń niepieniężnych (por. Borodziuk, „Zakres kryminalizacji”, 41-42). Por. także Mikołaj Małecki, „Przestępstwo niealimentacji w perspektywie zmian (uwagi do rządowego projektu nowelizacji art. 209 k.k. z 28 października 2016 r.)” *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych*, z. 4 (2016): 41-44. Wydaje się, że wobec argumentów podniesionych w tekście głównym, z punktu widzenia podjętego tematu kwestie te mają znaczenie drugorzędne.

45 Jan Jodłowski, „Komentarz do art. 209”, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. II, *Komentarz do art. 117-211a*, red. Włodzimierz Wróbel, Andrzej Zoll (Warszawa: Wolters Kluwer, 2017), 900-904, teza 1a-1j.

46 Por. Witczak, *Wyłączenie*, 180-185 oraz 193-206.

47 Tak Sąd Apelacyjny w Katowicach w wyroku z 21.01.2019 r., I ACa 576/12, Legalis. Por. Postanowienie Sądu Najwyższego z 28 lutego 2020 r., V CSK 485/19, Legalis nr 2592175. Tak też Sąd Apelacyjny

zagrożony karą pozbawienia wolności do lat trzech – jak czyn opisany w art. 160 § 1 KK będzie uznany za ciężkie przestępstwo w rozumieniu art. 928 § 1 pkt 1 KC, raczej rzadko, *bo jest to jedna z łagodniejszych sankcji w Kodeksie karnym* (kursywa – H.W.)⁴⁸.

Istotną przeszkodą przy przestępstwie niealimentacji w typie kwalifikowanym może okazać się również znamię modyfikujące w postaci „narażenia osoby uprawnionej na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych”. Znamię to, obecne w treści poprzednio obowiązującej wersji przepisu art. 209 k.k., należy interpretować zgodnie z dotychczasowym dorobkiem orzecznictwa i doktryny. Tylko analiza konkretnej sprawy może prowadzić do ustalenia, czy znamiona zawarte w typie czynu zabronionego z art. 209 k.k., a zwłaszcza znamię skutkowe w postaci „narażenia osoby uprawnionej na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych”, zostały zrealizowane⁴⁹. Już była o tym mowa, że jeżeli potrzeby uprawnionego zaspokajają jakakolwiek osoba, inna niż zobowiązany do alimentacji w pierwszej kolejności, nie można z góry wykluczyć, że zaspokajają je bez znacznego wysiłku, a w takim przypadku nie może być mowy o zrealizowaniu się ustawowego znamienia „narażenia osoby uprawnionej na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych”⁵⁰. Raz jeszcze pragnę podkreślić, że dla skutków prawnosпадkowych decydująca powinna być ocena zachowań zobowiązanego dokonywana w oderwaniu od okoliczności od niego niezależnych jak brak wystąpienia prawnokarnego skutku w postaci „narażenia osoby uprawnionej na niemożność zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych”. Jeżeli owa zależność pomiędzy prawem spadkowym i prawem karnym miałyby pozostać, nadal dochodzić będzie do paradoksu polegającego na tym, że najczęściej te same podmioty (drugi rodzic, dziadkowie), które wystąpią z żądaniem uznania dłużnika alimentacyjnego za niegodnego dziedziczenia, poprzez zaspokajanie potrzeb spadkodawcy sami eliminować będą możliwość uwzględnienia powództwa w tym przedmiocie.

w Lublinie w wyroku z 30 września 2021 r., I ACa 7/21, Legalis nr 2637045.

48 Tak Sąd Apelacyjny w Warszawie w wyroku z 15.04.2021 r., VI ACa 783/19, Legalis nr 2618107.

49 Zob. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z 7 listopada 2017 r., II KK 211/17, LEX nr 2417590.

50 Jodłowski, „art. 209”, 920. Jak trafnie zwraca się uwagę w literaturze, taka sytuacja nie zwalnia z obowiązku alimentowania w znaczeniu cywilnoprawnym i nie dekompletuje znamion przestępstwa niealimentacji z art. 209 § 1 k.k. (Kosonoga), „art. 209”, Nb. 13).

3. Wnioski *de lege ferenda*

Projekt zmian przepisów Kodeksu cywilnego dotyczących niegodności dziedziczenia zwraca uwagę na niezwykle istotną kwestię zagwarantowania przez system prawny sprawiedliwości dziedziczenia. Ma to szczególne znaczenie w tych przypadkach, kiedy spadkodawcą jest osoba małoletnia, niemogąca dokonać ważnego wydziedziczenia. Jak wyżej zaznaczono, wynikające z pozostawania ze spadkodawcą w określonym stosunku prawnorodzinnym uprawnienia powinny być konsekwencją nie tylko istnienia w sensie prawnym, ale i rzeczywistego utrzymywania przez podmioty określonej więzi prawnorodzinnej. Uchylenie się od obowiązków stanowiących treść określonego stosunku prawnorodzinnego powinno wiązać się z utratą wszelkich uprawnień wynikających z tych stosunków, także tych wynikających z otwarcia spadku.

Wyodrębnienie uporczywej niealimentacji jako niezależnej przyczyny niegodności dziedziczenia wydaje się rozwiązaniem zasługującym na aprobatę. Właśnie na przykładzie tego przestępstwa widać, że uzależnienie oceny zachowań spadkobiercy w kontekście przyczyn niegodności dziedziczenia od ich kwalifikacji prawnokarnej prowadzi do wniosków, które trudno uznać za satysfakcjonujące. Sankcjonowanie zachowań spadkobiercy powinno następować zawsze wtedy, gdy są one intencjonalne, wynikające z określonego, negatywnego psychicznego nastawienia podmiotu zobowiązanego do określonych zachowań wobec spadkodawcy, których zobowiązany nie podejmuje, mając ku temu obiektywną możliwość. Nie powinny mieć w takim przypadku żadnego znaczenia okoliczności zupełnie przypadkowe, jednak mające kluczowe znaczenie dla stwierdzenia zrealizowania się ustawowych znamion przestępstwa określonego typu. W odniesieniu do przestępstwa niealimentacji (*de lege lata* w typie kwalifikowanym) takim znamieniem, które mogą wyłączyć okoliczności niezależne od zobowiązanego, jest narażenie uprawnionego na niezaspokojenie podstawowych potrzeb. Do takiego narażenia nie dojdzie, jeżeli potrzeby uprawnionego będzie zaspakajać, bez uszczerbku dla potrzeb własnych, innych podmiot niż sam zobowiązany do alimentacji, co przecież nie minimalizuje ani nie wyłącza naganności jego zachowania. Dla zastosowania sankcji cywilnej w postaci wyłączenia od dziedziczenia rozstrzygające znaczenie powinno mieć zachowanie spadkobiercy i ocena tego zachowania w ujęciu społecznym.

Jak wyżej zaznaczono, po nowelizacji przepisów Kodeksu cywilnego zaproponowanej przez Ministerstwo Sprawiedliwości zachowania spadkobiercy polegające na uporczywym niewykonywaniu obowiązku alimentacyjnego wobec spadkodawcy stanowiłyby samodzielną przyczynę niegodności dziedziczenia. Jeżeli przyjąć, że owa „uporczywość” będzie „odczytywana” tak jak do 2017 roku rozumiano znamię uporczywości w przestępstwie

niealimentacji⁵¹, a jak się wydaje, tak właśnie zostało to ujęte w Uzasadnieniu do Projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw⁵², to taką zmianę należy zaaprobować. Zgodnie z poglądem dominującym w literaturze i przyjmowanym w orzecznictwie znamię to interpretowano zgodnie z obiektywno-subiektywnym kierunkiem wykładni. Proponowana wykładnia łączyła w sobie dwa elementy. Pierwszym z nich było postępowanie sprawcy od strony podmiotowej (subiektywnej), które powinno było charakteryzować się szczególnym nastawieniem psychicznym, wyrażającym się w nieustępliwości, złej woli, chęci postawienia na swoim (obojętnie z jakich pobudek), trwaniu przy swoim na przekór próbom zmiany stanowiska sprawcy (np. wszczęcia egzekucji cywilnej)⁵³. Zła wola sprawcy przestępstwa z art. 209 § 1 k.k. wyrażać się miała w umyślnym uchylaniu się od powinności, mimo możliwości jej wykonywania⁵⁴. Oznaczało to, że zarzut uporczywego uchylania się od płacenia alimentów można było postawić jedynie takiemu sprawcy, który nie płaci, mając ku temu realne i faktyczne możliwości i czyni to celowo⁵⁵, nie wypełnia obowiązku, bo nie chce go wypełnić lub ten obowiązek lekceważy⁵⁶. Obiektywna niemożność łożenia na utrzymanie (np. pozbawienie wolności zobowiązanego do alimentacji przy założeniu, że nie ma on w tym okresie możliwości zarobkowania, nie ma także

-
- 51 Po nowelizacji Kodeksu karnego ustawą z dnia 23 marca 2017 r. zrezygnowano ze znamienia „uporczywości” i w jego miejsce wprowadzono sztywnie określenie wysokości zaległości alimentacyjnej.
- 52 Uzasadnienie do Projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (w wykazie prac legislacyjnych nr UD 222), s. 3.
- 53 Zob. uchwałę Sądu Najwyższego z 9.06.1976 r., VI KZP 13/75, LEX nr 19141, p. 11. Zob. też wyrok Sądu Najwyższego z 3.07.2003 r., II KK 125/03, LEX nr 151989.
- 54 Wyrok Sadu Najwyższego z 3.07.2007r., III KK 144/07, LEX nr 302269. Zob. też wyrok Sądu Najwyższego z 4.09.2008r., II KK 221/08, LEX nr 449029 oraz uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z 7.11.2017 r., II KK 211/17, LEX nr 2417590. Por. Michał Bereźnicki, „Przestępstwo uchylania się od obowiązku alimentacyjnego w kodeksie karnym z 1969 R.” *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, nr 4 (1971): 56-57.
- 55 Wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 13.01.2005 r., II AKA 455/04, LEX nr 147203, teza 2. Por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24.09.1970 r., V KRN 437/70, LEX nr 18196 oraz wyrok Sądu Najwyższego z 9.05.1995 r., III KRN 29/95, LEX nr 20769.
- 56 Zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 17.04.1996 r., II KRN 204/96, Prokuratura i Prawo 1996, Nr 11, poz. 4.

innych źródeł majątkowych pozwalających na realizację należności alimentacyjnych) wyłączała dopuszczalność przypisania sprawcy winy, stanowiącej konieczny warunek odpowiedzialności karnej⁵⁷. Drugi element, o charakterze obiektywnym, to długotrwałość takiego postępowania, wielokrotność zaniechań na przestrzeni pewnego czasu i ich powtarzalność⁵⁸. Zgodnie ze stanowiskiem Sądu Najwyższego zaniechanie wykonywania obowiązku alimentacyjnego nosi cechy uporczywości, jeżeli niepłacenie rat alimentacyjnych ma miejsce przez co najmniej 3 miesiące albo w znacznie niższej wysokości niż określona⁵⁹.

W Uzasadnieniu do Projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw wskazano, że „proponowana nowa przesłanka niegodności dziedziczenia będzie miała charakter uzupełniający względem przesłanki określonej w art. 928 § 1 pkt 1 k.c. przesądzając, że dla uznania danej osoby za niegodną nie będzie konieczne stwierdzenie prawomocnym wyrokiem, że nie alimentowała spadkodawcy”⁶⁰. Niewątpliwie kwestią wymagającą oceny jest wzajemny stosunek przyczyn niegodności dziedziczenia z punktu 1 art. 928 § 1 k.c. i (projektowanego) punktu 4, jednak z powyższym stwierdzeniem trudno w całości się zgodzić. *De lege lata* aby sąd cywilny mógł uznać spadkobiercę za niegodnego pozwanego, nie musi zostać skazany wyrokiem sądu karnego ani nawet sądzony⁶¹. Natomiast

57 Zob. wyrok SN z 4.09.2008r., II KK 221/08, LEX nr 449029 oraz wyrok SN z 3.07.2007r., III KK 144/07, LEX nr 307769. Zob. uzasadnienie wyroku SN z dnia 9.11.2011 r., IV KK 321/11, LEX nr 1044058. Zob. też wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z 13.01.2005 r., II AKa 455/04, LEX nr 147203, teza 2. Por. wyrok Sądu Najwyższego z 22.08.1968 r., V KRN 444/68, LEX nr 20837. Zob. też Rypiński, „Przestępstwo uchylania się od obowiązku alimentacyjnego”, 460.

58 Zob. np. wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach x 13.01.2005 r., II AKa 455/04, LEX nr 147203 oraz wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z 23.04.2015 r., II AKa 62/15, LEX nr 1730142. Por. uzasadnienie postanowienia Sądu Najwyższego z 7.11.2017 r., II KK 211/17, LEX nr 2417590 i powołaną tam literaturę i orzecznictwo.

59 Uchwała Sądu Najwyższego z 9.06.1976 r., VI KZP 13/75, LEX nr 19141. Zob. wyrok SN z 8.12.2008 r., V KK 277/08, LEX nr 531405. Por. postanowienie Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 13.12.2000 r., II AKz 289/00, LEX nr 46065.

60 Uzasadnienie do Projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (w wykazie prac legislacyjnych nr UD 222), s. 4.

61 Szpunar, „Z problematyki niegodności dziedziczenia”, 24. Por. Kazimierz Przybyłowski, „Notka do uchwały SN z dnia 10 września 1958r.

można zgodzić się ze stwierdzeniem o uzupełniającym charakterze tej przyczyny w tym sensie, że nowy kształt przepisu wyraźnie przesądza, że uporczywa niealimentacja jest równoważna w skutkach dopuszczeniu się umyślnego ciężkiego przestępstwa przeciwko spadkodawcy. W przypadku uchwalenia proponowanych zmian nie będzie już wątpliwości, czy wobec podmiotu uporczywie lekceważącego obowiązek dostarczania środków utrzymania może być orzeczona niegodność dziedziczenia⁶². Rozważenia wymaga, czy tego typu obowiązek powinien być określony co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową⁶³.

Podsumowując, wydaje się, że zmiana zaproponowana przez Ministerstwo Sprawiedliwości zasługuje na uwzględnienie. Pozwoli bowiem na sankcjonowanie na obszarze prawa cywilnego takich zachowań spadkobiercy, które po nowelizacji Kodeksu karnego nie wypełniałyby ustawowych znamion przestępstwa z art. 209 § 1a k.k., nie można by im było natomiast odmówić cechy naganności i powszechnej nieakceptowalności z punktu widzenia ocen społecznych. Zwalniałaby też sąd cywilny od dokonywania oceny przestępstwa z art. 209 § 1 k.k. pod kątem wymaganej przez przepisy o niegodności dziedziczenia ciężkości przestępstwa.

Warto zaznaczyć, że jednoznacznie negatywna ocena proponowanej zmiany zawarta została w *Opinii Stowarzyszenia Sędziów Polskich „Iustitia”*. Zarzut polegający na tym, że dodanie nowej przyczyny niegodności dziedziczenia w postaci uporczywego niewykonywania obowiązku alimentacyjnego wobec spadkodawcy jest zbędny, ponieważ przesłanka ta wynika już z dotychczasowego art. 928 § 1 pkt 1 k.c. (niealimentacja w większości

(3 CO 16/58)” *Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych*, z. 5 (1959): 244. Zarzut ten podziela również *Stowarzyszenia Sędziów Polskich „Iustitia”* w *Opinii do Projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw* (opinia jest dostępna na stronie www.iustitia.pl [dostęp: 25.04.2022]).

- 62 Nowy kształt przepisu art. 928 § 1 k.c. przypominać będzie instytucję wydziedziczenia, gdzie przyczyna polegająca na uporczywym niedopełnianiu obowiązków rodzinnych wobec spadkodawcy jest niezależna od tej, która polega na dopuszczeniu się umyślnego przestępstwa przeciwko wskazanym w art. 1008 k.c. dobrom prawnie chronionym skierowanego przeciwko spadkodawcy lub osobie jemu najbliższej.
- 63 Por. stanowisko Pierwszej Prezes Sądu Najwyższego – Pani Małgorzaty Manowskiej zawarte w piśmie skierowanym do Podsekretarza Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości zawierającym uwagi do Projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (w wykazie prac legislacyjnych nr UD 222).

przypadków będzie ciężkim przestępstwem jako godząca w podstawy egzystencji uprawnionego), wobec podniesionych wyżej argumentów dotyczących konieczności zrealizowania się wszystkich ustawowych znamion czynu zabronionego oraz oceny ciężkości przestępstwa w kontekście ustawowego zagrożenia, trudno zaakceptować⁶⁴. Analogicznie jako zbędną proponowaną zmianę uznano w Opinii prawnej Ordo Iuris dotyczącej propozycji zmian w zakresie przesłanek uznania spadkobiercy za niegodnego dziedziczenia zawartych w rządowym projekcie ustawy o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw (UD 222)⁶⁵.

Warto wskazać, w kontekście zmiany art. 928 § 1 k.c. proponowanej przez Ministerstwo Sprawiedliwości, że warta rozważenia jest również propozycja włączenia do katalogu przyczyn niegodności dziedziczenia pozbawienia władzy rodzicielskiej⁶⁶. Sam fakt, że orzeczenia w przedmiocie pozbawienia władzy rodzicielskiej są wydawane relatywnie rzadko, biorąc pod uwagę liczbę dzieci pozostających pod władzą rodzicielską, jak również inne orzeczenia sądu ingerujące w wykonywanie władzy rodzicielskiej, nie umniejsza prawnej i społecznej wagi problemu⁶⁷. Przyczyna ta, tak jak uporczywa

- 64 W pełni podzielam wyrażony pogląd o zaliczeniu przestępstwa niealimentacji do kategorii ciężkich przestępstw uzasadniających niegodność dziedziczenia, ale jest to niestety pogląd rzadko podzielny w literaturze.
- 65 Opinia jest dostępna na stronie <https://ordoiuris.pl>. [dostęp: 25.04.2022]. W opinii podniesiono, że nawet jeśli przestępstwo takie nie zostało stwierdzone wyrokiem sądu karnego, to nic nie stoi na przeszkodzie, by sąd cywilny samodzielnie dokonał ustaleń w tym zakresie. To rzecz oczywista. Nie jest istotne, który sąd stwierdzi zrealizowanie się ustawowych znamion przestępstwa niealimentacji, ale czy w okolicznościach konkretnego stanu faktycznego będzie to możliwe.
- 66 W odniesieniu do pozbawienia władzy rodzicielskiej należy mieć na uwadze, że przyczyny prowadzące do tak drastycznych skutków prawnych mogą być różnorodne, tj. mieć swoje źródło tak w zawinionych, jak i niezawinionych zachowaniach podmiotów zobowiązanych do jej wykonywania. Poza sporem pozostaje konieczność wyraźnego rozgraniczenia tych przypadków. Nie mniej istotną kwestią jest rozważenie, czy aktualna konstrukcja niegodności dziedziczenia jest wystarczająca dla skutecznego sankcjonowania takich zachowań. Przeszkodą w tym zakresie może być zarówno brak stosownego żądania podmiotu legitymowanego, jak i upływ terminu do wytoczenia powództwa o niegodność dziedziczenia. Por. Witczak, „The legal status of minor testator’s parents deprived of parental authority in intestate succession”, 107-134.
- 67 Zob. Elżbieta Holewińska-Łapińska, „Orzecznictwo w sprawach o pozbawienie władzy rodzicielskiej”, [w:] *Prawo w działaniu.*, t. XIV,

niealimentacja, istotnie różniłaby się od wskazanych w art. 928 § 1 k.c. z racji wynikającego z jej istoty podmiotowego ograniczenia.

Uzasadniając celowość takiej zmiany należy zwrócić uwagę na kilka kwestii. Rodzice posiadają ustawowy tytuł powołania do dziedziczenia po swoim dziecku i w przypadku dziedziczenia po małoletnim spadkodawcy, z uwagi na brak po jego stronie zdolności testowania (art. 944 § 1 k.c.), tytuł ten ma charakter wyłączny⁶⁸. *De lege lata* legitymowanie się przez rodziców małoletniego spadkodawcy ustawowym tytułem powołania do dziedziczenia jest niezależne od tego, czy w chwili otwarcia spadku spadkodawcę łączył ze swoimi rodzicami stosunek władzy rodzicielskiej (art. 92 k.r.o.), ani tym bardziej, czy do chwili jego śmierci wykonywali oni obowiązki składające się na treść władzy rodzicielskiej, a w przypadku ich wykonywania niezależne również od tego, czy wykonywali je w sposób należyty czy też nienależyty. Nawet w przypadku rażących zaniedbań w wykonywaniu władzy rodzicielskiej, a w konsekwencji jej pozbawienia (art. 111 § 1 k.r.o.), matka lub ojciec będą dziedziczyć z ustawy po swoim dziecku, jeżeli po ich stronie nie zaistnieją negatywne przesłanki dziedziczenia⁶⁹. Rodzic czy rodzice pozbawieni władzy rodzicielskiej nadal korzystają z przysługującego im dotychczas stanu cywilnego, co między innymi oznacza, że zachowują prawo do dziedziczenia po swoim dziecku⁷⁰.

Jak podkreśla się w orzecznictwie z reguły dostateczną gwarancję wykonywania władzy rodzicielskiej stanowi więź rodzinna między rodzicem a dzieckiem oparta na uczuciu miłości⁷¹. Założenie, które legło u podstaw ukształtowania instytucji władzy rodzicielskiej, że to rodzice gwarantują

Sprawy cywilne, red. Elżbieta Holewińska-Łapińska (Warszawa: Wolters Kluwer, 2013): 27.

- 68 Już była o tym mowa, że ustawowy tytuł powołania do spadku ma swoje źródło w określonym stosunku prawnorodzinnym. Zmiana w tym zakresie może wynikać jedynie z orzeczenia sądu zapadłego w sprawach o prawa stanu cywilnego.
- 69 Szerzej zob. Witczak, „Skutki”, 73-96.
- 70 Zob. np. Krzysztof Pietrzykowski, „art. 111”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Krzysztof Pietrzykowski (Legalis: C. H. Beck, 2020), Nb 14; Strzebińczyk, „Pozbawienie władzy rodzicielskiej”, 491; idem, „Władza rodzicielska”, [w:] *System prawa prywatnego*, t. XII, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. Tadeusz Smoczyński (Warszawa: C. H. Beck, 2011), s. 358, Nb. 266 oraz Iwona Długoszewska, *Przesłanki oraz skutki ograniczenia i pozbawienia władzy rodzicielskiej* (Warszawa: Lexis Nexis, 2012), 264. Por. Wierciński, „Uwagi”, 84.
- 71 Zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 20.04.2000 r., II CKN 452/00, LEX nr 52546, teza 2.

należy, wręcz optymalną dbałość o dziecko, może okazać się niekiedy tak chybione, że jedynym rozwiązaniem jest pozbawienie ich władzy rodzicielskiej⁷². Mając na uwadze, że przypadki pobawienia władzy rodzicielskiej w zdecydowanej większości przypadków wiążą się z nagannymi, zawinionymi zachowaniami rodziców względem małoletniego dziecka⁷³, trudno nie mieć wątpliwości co do moralnego uzasadnienia w takim przypadku dziedziczenia po spadkodawcy, a w konsekwencji co do celowości wprowadzenia nowych rozwiązań legislacyjnych. O dziedziczeniu decydują tak przesłanki pozytywne, jak i negatywne, co oznacza, że samo istnienie ustawowego tytułu powołania do dziedziczenia nie jest wystarczające do nabycia spadku. Konieczne jest stwierdzenie braku przesłanek negatywnych. Problem w tym, że w obowiązującym stanie prawnym pozbawienie władzy rodzicielskiej samo w sobie nie należy do negatywnych przesłanek dziedziczenia. Można oczywiście analizować przyczyny pozbawienia władzy rodzicielskiej w kontekście przyczyn niegodności dziedziczenia, a konkretnie przyczyny z art. 928 § 1 pkt 1 k.c. Nie sądzę, żeby tak karkołomny zabieg był celowy, jeżeli przyczynę pozbawienia władzy rodzicielskiej stanowiły w konkretnym przypadku zawinione zachowania rodzica czy rodziców wyczerpujące przesłanki z art. 111 k.r.o., tj. nadużywanie przez rodziców przysługującej im władzy rodzicielskiej oraz rażące zaniedbywanie przez rodziców ich obowiązków wobec dziecka. W literaturze przez nadużywanie władzy rodzicielskiej rozumie się korzystanie przez rodziców z uprawnień wypływających z władzy rodzicielskiej „w sposób poważnie naruszający dobro dziecka”⁷⁴. Wśród przykładów nadużyć ze strony rodziców wymienia się karcenie dzieci w sposób zagrażający ich zdrowiu lub życiu, znęcanie się nad dzieckiem, rozpijanie go, zmuszanie do zachowań niemoralnych, aspołecznych czy wreszcie do popełniania przestępstw. Zachowania rodziców, które można zakwalifikować jako nadużywanie władzy rodzicielskiej czy rażące zaniedbywanie ciążyących na nich obowiązków wobec dziecka, nierzadko wyczerpują znamiona określonych typów przestępstw⁷⁵. W literaturze podkreśla się, że pomimo wyłączenia możliwości orzekania przez sądy karne o pozbawieniu władzy rodzicielskiej⁷⁶, nie tracą

72 Strzebińczyk, „Pozbawienie władzy rodzicielskiej”, 477.

73 Holewińska-Łapińska, „Orzecznictwo w sprawach o pozbawienie władzy rodzicielskiej”, 27.

74 Kazimierz Jagielski, „Istota i treść władzy rodzicielskiej”, *Studia Cywilistyczne*, t. III (1963): 155.

75 Szejrej zob. Witczak, „The legal status of minor testator’s parents deprived of parental authority in intestate succession”, 107-134.

76 Przepis art. 51 k.k. nakłada na sąd karny szczególnego rodzaju obowiązek powiadomienia właściwego sądu rodzinnego o potrzebie (celowości) pozbawienia lub ograniczenia praw rodzicielskich lub opiekuńczych

na aktualności poglądy formułowane w doktrynie i orzecznictwie odnośnie do rodzaju przestępstw, których popełnienie stanowi wystarczającą przyczynę pozbawienia władzy rodzicielskiej. Jest to tym bardziej uzasadnione, że niezmiennie obserwuje się ścisłą zależność między przestępczością rodziców a nadużywaniem przez nich władzy rodzicielskiej czy rażącym zaniedbywaniem obowiązków wobec dzieci⁷⁷.

De lege lata możliwości sankcjonowania w sferze prawa spadkowego niewypełniania obowiązków rodzinnych⁷⁸, które zostały określone w ustawie w przypadku stosunków rodzice – małoletnie dziecko (art. 95 § 1 k.r.o.), a zatem w okresie pozostawania przez takie dziecko pod władzą rodzicielską, są ograniczone. Małoletni spadkodawca, o czym była już mowa, nie tylko nie może pozbawić rodzica prawa do zachowku w sytuacji uporczywego niewypełniania przez niego obowiązków rodzinnych (art. 1008 pkt 3 k.c.), ale nie może także wyłączyć go od dziedziczenia w testamencie negatywnym z uwagi na brak zdolności do testowania (art. 944 § 1 k.c.). Gwarancji w postaci wyłączenia od dziedziczenia rodzica czy rodziców nie dają także przepisy o niegodności dziedziczenia. Jak wyżej zaznaczono, zasadnicze znaczenie mają tutaj wątpliwości interpretacyjne, jakie powstają przy stosowaniu w praktyce przepisu art. 928 § 1 pkt 1 k.c. z uwagi na posłużenie się w nim przez ustawodawcę nieostrym zwrotem „ciężkie przestępstwo”. Jestem przekonana, że przestępstwa popełniane na szkodę małoletnich przez ich rodziców powinny być kwalifikowane jako ciężkie w rozumieniu art. 928 § 1 pkt 1 k.c. Godzenie w życie czy zdrowie dzieci (tak samo osób nieporadnych) czy to fizyczne, czy psychiczne budzi wyjątkową odrazę, dlatego uzasadniony jest wniosek, że osoba pokrzywdzonego minimalizuje trudności interpretacyjne, jakie powstają przy kwalifikacji danego typu przestępstwa z punktu widzenia jego ciężkości. Nie jest to jednak pogląd przyjmowany w literaturze. Niebagatelne znaczenie ma również to, że dopuszczenie się przestępstwa

w razie popełnienia przestępstwa na szkodę małoletniego lub we współdziałaniu z nim; zob. w szczególności Violetta Konarska-Wrzošek, „Pozbawienie lub ograniczenie praw rodzicielskich lub opiekuńczych”, [w:] *System prawa karnego*, t. VI, *Kary i środki karne. Poddanie sprawy próbie*, red. Mirosława Melezini (Legalis: C. H. Beck, 2010), punkt I i III] Należy zauważyć, że w doktrynie prawa karnego podkreśla się ciężkie szkody, jakie wskazane przestępstwa wyrządzają w sferze psychicznej i fizycznej małoletniego, nierzadko doprowadzając do stanów patologicznych (choroby, demoralizacji) Mieczysław Goettel, „Pozbawienie praw rodzicielskich w polskim kodeksie karnym” *Nowe Prawo*, nr 7-8 (1978): 1079.

77 Długoszewska, *Przestanki oraz skutki ograniczenia i pozbawienia władzy rodzicielskiej*, 279-280.

78 Zwłaszcza zachowań o charakterze uporczywym i zawinionym.

określonego typu oceniane jest pod kątem jego ustawowych znamion, co powoduje, że nie zawsze rozstrzygające jest intencjonalne zachowanie sprawcy. Tymczasem przyczyny, z powodu których sąd pozbawił rodzica czy rodziców władzy rodzicielskiej, stanowią, jak się wydaje, wystarczający „dowód”, że więzi rodzinno-prawne, rozstrzygające w końcu o ustawowym tytule powołania do dziedziczenia nie istnieją. Zerwanie tych więzi powinno skutkować konsekwentnie we wszystkich dziedzinach życia. Osoby, które umyślnie doprowadzają do zerwania tych więzi, nie powinny korzystać z tych „dobrodziejstw”, które prawo przewiduje dla krewnych spadkodawcy. Wobec poczynionych wyżej uwag można mieć wątpliwości, czy ustalony ostatecznie, pomimo wykorzystania dopuszczalnych rozwiązań prawnych, porządek dziedziczenia, zwłaszcza po małoletnim spadkodawcy, odpowiada poczuciu sprawiedliwości. Niezrozumiałe jest, że uporczywe niedopełnianie obowiązków rodzinnych, o ile nie stanowi przestępstwa, które sąd cywilny mógłby zakwalifikować jako przestępstwo ciężkie w rozumieniu art. 928 § 1 pkt 1 k.c., nie rodzi właściwie żadnych skutków prawnych dla zobowiązanego w sferze dziedziczenia, jeśli drugą stroną stosunku prawnorodzinne jest osoba małoletnia. Paradoksalnie rodzice, którzy nie wypełniali obowiązków wynikających z władzy rodzicielskiej i nawet zostali tej władzy pozbawieni znajdują się w korzystniejszej sytuacji niż inni członkowie rodziny (np. dziecko spadkodawcy czy jego małżonek) uporczywie uchylający się od wypełniania obowiązków rodzinnych względem spadkodawcy. Wprawdzie tego typu zachowania mogą stanowić uzasadnienie, w sytuacji uwzględnienia przez sąd zarzutu nadużycia prawa, dla ograniczenia dochodzenia zachowku, a w skrajnych przypadkach jego pozbawienia, trudno jednak uznać to za wystarczające.

Bibliografia

- Bereźnicki Michał, „Przestępstwo uchylania się od obowiązku alimentacyjnego w kodeksie karnym z 1969 r.” *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, nr 4 (1971): 51-59.
- Borysiak Witold, „art. 928.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Witold Borysiak. Legalis: C. H. Beck, 2022.
- Ciszewski Jerzy, Jakub Knabe. „art. 928.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Jerzy Ciszewski, Warszawa: Lexis Nexis, 2013.
- Długoszewska Iwona, *Przestępstwa oraz skutki ograniczenia i pozbawienia władzy rodzicielskiej*. Warszawa: Lexis Nexis, 2012.
- Duda Adrian, Dominika Sokołowska, „Nowe granice kryminalizacji przestępstwa niealimentacji oraz mechanizmy redukcji karania według znowelizowanego brzmienia art. 209 k.k.” *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych*, nr 4 (2017): 27-50.
- Goettel Mieczysław, „Pozbawienie praw rodzicielskich w polskim kodeksie karnym” *Nowe Prawo*, nr 7-8 (1978): 1077-1089.

- Gwiazdomorski Jan, *Prawo spadkowe*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1959.
- Haberko Joanna, Robert Zawłocki, „Prawnospadkowe konsekwencje popełnienia przestępstwa” *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, z. 1 (2014): 29-42.
- Holewińska-Łapińska Elżbieta, „Orzecznictwo w sprawach o pozbawienie władzy rodzicielskiej”, [w:] *Prawo w działaniu*, t. XIV, *Sprawy cywilne*, red. Elżbieta Holewińska-Łapińska. 27-76. Warszawa: Wolters Kluwer, 2013.
- Hypś Sławomir, „art. 209”, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Alicja Grześkowiak, Krzysztof Wiak. Warszawa: C. H. Beck, 2012.
- Jagielski Kazimierz, „Istota i treść władzy rodzicielskiej” *Studia Cywilistyczne*, t. III (1963): 97-161.
- Jodłowski Jan, „art. 209”, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. II, *Komentarz do art. 117-211a*, red. Włodzimierz Wróbel, Andrzej Zoll. Warszawa: Wolters Kluwer 2017.
- Kłak Czesław Paweł, „Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 14 czerwca 2001r., sygn. I ACa 262/00” *Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych*, nr 9 (2005): 81-90.
- Konarska-Wrżosek Violetta, „Pozbawienie lub ograniczenie praw rodzicielskich lub opiekuńczych”, [w:] *System prawa karnego*, t. VI, *Kary i środki karne. Poddanie sprawcy próbie*, red. Mirosława Melezini. Legalis: C. H. Beck, 2010.
- Kosonoga Jacek, „art. 209”, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Ryszard Stefański. Warszawa: C. H. Beck, Legalis 2012.
- Kremis Józef, „art. 928”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Edward Gniewek, Piotr Machnikowski. Legalis: C. H. Beck, 2021.
- Książak Paweł, *Zachówek w polskim prawie spadkowym*. Warszawa: Lexis Nexis, 2012.
- Kuźmicka-Sulikowska Joanna, „Pełnienie przestępstwa jako przyczyna niegodności dziedziczenia w polskim prawie spadkowym” *Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze*, nr 8 (2017): 137-152.
- Matecki Mikołaj, „Przestępstwo niealimentacji w perspektywie zmian (uwagi do rządowego projektu nowelizacji art. 209 k.k. z 28 października 2016 r.)” *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych*, z. 4 (2016): 35-61.
- Marek Andrzej, „art. 7.”, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, LEX 2010.
- Meszorer Albert, [w:] *Materiały dyskusyjne do Projektu Kodeksu cywilnego Rzeczypospolitej Ludowej. Materiały z sesji naukowej 8-10 grudnia 1954 r.*, red. Jan Wasilkowski. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze, 1955.
- Niedośpiał Michał, „Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Gdańsku z dnia 14 czerwca 2001r., sygn. I ACa 262/00” *Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych*, nr 8 (2006): 76-88.

- Niezbecka Elżbieta, „art. 928.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IV, *Spadki*, red. Andrzej Kidyba. Warszawa: LEX a Wolters Kluwer business, 2015.
- Pazdan Maksymilian, „art. 928.”, [w:] *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz do art. 450-1088*, red. Krzysztof Pietrzykowski. Legalis: C. H. Beck, 2021.
- Piątowski Józef Stanisław, Hanna Witczak, Agnieszka Kawałko, „Dziedziczenie ustawowe”, [w:] *System prawa prywatnego*, t. X, *Prawo spadkowe*, red. Bogudar Kordasiewicz. 213-330. Warszawa: C. H. Beck, 2015.
- Piątowski Józef Stanisław, Hanna Witczak, Agnieszka Kawałko, „Spadek. Ogólna problematyka dziedziczenia”, [w:] *System prawa prywatnego*, t. X, *Prawo spadkowe*, red. Bogudar Kordasiewicz. 67-212. Warszawa: C. H. Beck, 2015.
- Pietrzykowski Krzysztof, „art. 111.”, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. Krzysztof Pietrzykowski. Legalis: C. H. Beck, 2020.
- Pohl Łukasz, „Zakres i skutki depenalizacji wywołanej nowelizacją przepisu określającego znamiona przestępstwa nie alimentacji” *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, z. 4 (2017): 87-94.
- Polińska Aleksandra, „Przestępstwo uchylania się od alimentów po ostatniej nowelizacji” *Palestra*, nr 5 (2018): 41-50.
- Przybyłowski Kazimierz, „Notka do uchwały SN z dnia 10 września 1958 r. (3 CO 16/58)” *Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych*, nr 5 (1959): 244-245.
- Rypiński Aleksander, „Przestępstwo uchylania się od obowiązku alimentacyjnego (art. 186 k.k.)” *Nowe Prawo*, nr 3 (1972): 458-465.
- Skowrońska Elżbieta, „Przegląd orzecznictwa z zakresu prawa spadkowego (za lata 1989–1990)” *Przegląd Sądowy*, nr 9 (1992): 47-66.
- Skowrońska-Bocian Elżbieta, Jacek Wierciński, „art. 928.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IV, red. Jacek Gudowski. 60-73. Warszawa: Wolters Kluwer, 2017).
- Strzebińczyk Jerzy, „Pozbawienie władzy rodzicielskiej” *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prawo*, nr 308 (2009): 475-495.
- Strzebińczyk Jerzy, „Władza rodzicielska”, [w:] *System prawa prywatnego*, t. XII, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, red. Tadeusz Smoczyński. Warszawa: C. H. Beck, 2011.
- Sylwestrzak Anna, „art. 928.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. Małgorzata Balwicka-Szczyrba, Anna Sylwestrzak. Warszawa: Wolters Kluwer, 2022.
- Szaciński Michał, „Przesłanki niegodności według prawa spadkowego zunifikowanego oraz znaczenie orzeczenia sądowego ustalającego niegodność” *Nowe Prawo*, nr 2 (1954): 39-42.
- Szpunar Adam, „Z problematyki niegodności dziedziczenia” *Nowe Prawo*, nr 2 (1981): 21-33.

- Wąsek Andrzej, Jarosław Warylewski, „art. 209”, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. I, *Komentarz do artykułów 117-221*, red. Andrzej Wąsek, Robert Zawłocki. Warszawa: C. H. Beck, 2010.
- Wierciński Jacek, „O przestępstwie jako przyczynie niegodności dziedziczenia” *Kwartalnik Prawa Prywatnego*, nr 2 (2010): 555-569.
- Wierciński Jacek, „Uwagi o teoretycznych założeniach dziedziczenia ustawowego” *Studia Prawa Prywatnego*, nr 2 (2009): 79-92.
- Witczak Hanna, „art. 928.”, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. IV, *Spadki*, red. Magdalena Habdas, Mariusz Fras. 128-173. Warszawa: Wolters Kluwer, 2019.
- Witczak Hanna, „Skutki wyłączenia od dziedziczenia” *Rejent*, nr 3 (2009): 73-96.
- Witczak Hanna, „The Legal Status of Minor Testator’s Parents Deprived of Parental Authority in Intestate Succession. Some Remarks on the Solutions in Polish, Russian, and Italian law” *Review of European and Comparative Law*, nr 4 (2021): 107-134.
- Witczak Hanna, *Wyłączenie od dziedziczenia na mocy orzeczenia sądu*. Warszawa: Lexis Nexis, 2013.
- Wolak Grzegorz, „O wydziedziczeniu z powodu uporczywego niedopełniania obowiązków rodzinnych względem spadkodawcy” *Studia Prawnicze KUL*, nr 3 (2020): 355-374.
- Załucki Mariusz, *Wydziedziczenie w prawie polskim na tle porównawczym*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2010.
- Zrałek Jacek, „Niegodność dziedziczenia – uwagi *de lege ferenda*” *Rejent*, nr 2 (2006): 203-217.

This article is published under a Creative Commons Attribution 4.0 International license. For guidelines on the permitted uses refer to <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>